

ТРАНСПОРТ ВА КОММУНИКАЦИЯ ТИЗИМЛАРИ ИЖТИМОЙИЙ МУНОСАБАТЛАРНИНГ АЖРАЛМАС ЙЎНАЛИШЛАРИ СИФАТИДА

Салимов Бахриддин Лутфуллаевич

Тошкент Давлат Транспорт Университети профессор вб

Мардиев Саврунбек Кенжа ўгли

Тошкент Давлат Транспорт Университети 2-курс талабаси

Тохиров Жамолхўжа Шарофиддин ўгли

Тошкент Давлат Транспорт Университети 2-курс талабаси

Аннотация. Мақолада жамиятда кечаётган барча жараёнлар, жамиятдаги мавжуд соҳалар, йўналишлар борки, ҳаммаси ижтимоий муносабатларнинг таъсир доирасига кириши, биргина фан, таълим, соғлиқни сақлаш эмас, балки бошқа соҳалар, жумладан, транспорт, коммуникация тизимлари ҳам ижтимоий муносабатларнинг ажралмас йўналишлари ҳисобланиши, мазкур соҳалар кишилиқ жамиятининг вужудга келишида, ривожланишида, умуман бугунги кун даражасида эришишида муҳим роль ўйнаши таҳлил этилган.

Калит сўзлар: жамият, ижтимоий муносабатлар, транспорт, коммуникация, бир макон - бир йўл.

Аннотация. В статье собраны все процессы, происходящие в обществе, существующие отрасли и направления в обществе, все они входят в сферу влияния общественных отношений не только науки, образования, здравоохранения, но и других сфер, в том числе транспорта, коммуникативные системы, рассматриваются неотъемлемые направления общественных отношений, эти сферы входят в состав личного общества, анализируется, что оно играет важную роль в его создании, развитии и в целом выходе на сегодняшний уровень.

Ключевые слова: общество, социальные отношения, транспорт, связь, один пояс - один путь.

Кириш. Илмий мулоқотда, оммавий ахборот воситаларида ва умуман кундалиқ турмушда қўлланиладиган ибора ва тушунчалар ўзининг қамраб олиш доирасига кўра турли хил даражада бўлади. Баъзи сўзлар тор маънони берса, бошқалари жуда кенг маънода қўлланилади. Ана шу жиҳатдан олганда, ижтимоий муносабатлар иборасининг кўлами ҳам анча каттадир¹. Зеро, жамиятда кечаётган барча жараёнлар, жамиятдаги мавжуд соҳалар, йўналишлар борки, ҳаммаси ижтимоий муносабатларнинг таъсир доирасига кирази². Биргина фан, таълим, соғлиқни сақлаш эмас, балки бошқа соҳалар,

¹ Salimov Baxriddin Lutfullaevich. The philosophical role of dialectical categories in human life. Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. Volume: 1, Issue 6, 2021. -P.406-410.

² Салимов Б.Л. Философская роль диалектических категорий в жизни человека // Историческая психология и социология истории (historical psychology & sociology). – М., 2020. Т. 13. -№1. -С. 111-119.

жумладан, транспорт, коммуникация тизимлари³ ҳам ижтимоий муносабатларнинг ажралмас йўналишлари ҳисобланади. Мазкур соҳалар кишилиқ жамиятининг вужудга келишида, ривожланишида, умуман бугунги кун даражасида эришишида муҳим роль ўйнаб келган. Келинг, энг қадимги, ғорларда яшаган ибтидоий одамлар ҳаётини кўз олдимизга келтирайлик. Бу даврлардаги одамлар ҳеч нарса яратмаганлар. Табиатдаги бор нарсалардан фойдаланишган.

Муҳокама ва натижалар. Ўзи аввалдан мавжуд бўлган ғорлардан бошпана сифатида фойдаланишган. Табиатдаги меваларни, ўт-ўланларни истеъмол қилишган, ҳайвонларни тутиб ейишган. Бунинг учун ўз бошпаналари бўлган ғорларидан маълум масофада узоқлашишга тўғри келган. Қоринлари тўйғач ғорларга яна қайтиб келиш лозим бўлган. Баъзан, йўлни йўқотиб адашиб қолишган ҳам. Лекин, бора-бора худудни яхши ўзлаштириб, ундаги йўлларни ҳам ўрганишлари натижасида адашмайдиган бўлишган. Яъни ибтидоий одамлар тунни ғорларда ўтказишиб, кундузлари эса ташқарига чиқиб кечиришган. Ўша худуддаги сўқмоқлар, йўллар қаерга олиб боришини яхши билишган. Жумладан, ўз бошпаналаридан узоқроқ масофага узоқлашган тақдирда ҳам, орқага қайта олишган, ўз ғорларини беҳато топиб келишган. Худди мана ҳолат инсоният тарихидаги дастлабки йўл, алоқа – коммуникация тизими ҳисобланади. Бу даврдаги илк транспорт тури эса бу одамларнинг ўзи, унинг оёқлари бўлган десак адашмаган бўламиз. Кейинчалик эса ҳайвонлардан транспорт воситаси сифатида фойдалана бошлаганлар. Ушбу мулоҳазадан кўриниб турганидек, коммуникация масалалари энг қадимий даврлардан бошлаб инсониятга ҳамроҳ бўлган⁴. Тўғрироғи, ибтидоий одамларнинг яшаб қолишида муҳим роль ўйнаган.

Кишилиқ тарихининг кейинги ривожланиш босқичларида коммуникациянинг одамлар ҳаётидаги ўрни ортса ортдики, асло камаймади. Маълумки, ҳеч нарса ёки ҳодиса бир хилда қолиб кетмайди. Балки, ҳамма нарса – ҳодиса абадий ўзгаришга маҳкум этилган. Шу қатори, териб-термачлаб, пода-тўда бўлиб яшаган одамларнинг ҳаёти ҳам бир хилда қолиб кетиши мумкин эмас эди. Оллоҳ томонидан одамзотга берилган юксак ақл-идрок туфайли унинг ҳаёт тарзи ҳам ўзгаришга юз тутди. Жамиятнинг илк дебочаси ҳисобланган оила, уруғ ва қабилага бирлашди. Муайян ахлоқий қоидалар асосида яшашни ўрганди. Маълум иқтисодий қонуниятлар асосида ривожланадиган, сиёсий тартиботлар ўрнатилган, тегишли ҳуқуқлар берилган ёки чекланган шарт-шароитга кўниб умргузаронлик қила бошлади.

³ Бахриддин Лутфуллаевич Салимов (2022) ЎЗБЕКИСТОН ТАРАҚҚИЁТИДА КОММУНИКАЦИЯ ВА ТРАНСПОРТ ТИЗИМИНИНГ ЎРНИ. Academic research in educational sciences, 3 (TSTU Conference 1), 403-407.

⁴ Салимов Б.Л. Ижтимоий муносабатларнинг коммуникация ва транспорт тизими билан детерминистик боғлиқлигининг гносеологик таҳлили. Фалсафа фанлари доктори диссертацияси. Ўзбекистон Миллий университети. Тошкент. 2022, 224 б.

Бундай тарзда яшайдиган маскан, кейинчалик жамият деб олди. Айтиш мумкинки, жамиятда яшай бошланиши одамлар ҳаётини ҳақиқатдан ҳам янги босқичга олиб чиқди. Бу шунчаки, янги босқичгина эмас, балки тубдан ўзгарган юқори даражадаги ҳаёт тарзи эди. Жамиятдаги бу ҳаёт тарзи ўзининг мазмун-моҳияти жиҳатидан ибтидоий пода давридаги кун кечиришдан кескин фарқ қиларди⁵. Очик айтиш керакки, одамларнинг ибтидоий пода давридаги ҳаёти баъзи томонлари ҳайвонот дунёсига яқин бўлган. Ҳеч қандай ахлоқ қоидаларининг йўқлиги, тартибсиз, оммавий никоҳ, ижодкорлик, яратувчанликдан йироқлик, фақат тайёр нарсалардан фойдаланиш, ҳаётда мақсад-муддаонинг қўйилмаганлиги, асосий мақсад қорин тўйдириш, жинсий эҳтиёжни қондириш каби нафс эҳтиёжларини қондиришдан иборат бўлганлиги ва ҳоқозалар бунинг яққол исботи бўлган. Хулоса қилиб айтганда, ибтидоий пода даврда яшаганлар одам бўлиб одам бўлмаган, ҳайвон бўлиб ҳайвон бўлмаган. Ташқи кўриниши ҳозирги инсонларга ўхшаш бўлгани билан, яшаш тарзи ҳайвоний бўлган.

Ижтимоий муносабатларнинг меваси бўлган жамиятни вужудга келиши одамларнинг ана шу ҳайвонийликдан қутқарган⁶. Негаки, жамиятда ўрнатилган тартиботлар ҳайвонийликни инкор этиб, одамийликни тарғиб этган. Албатта, ҳайвонийликни рад этиб одамийликни қабул қилиш жараёни бирданига амалга ошиб қолмаган. Бунинг учун ўн йиллар, асрлар ўтиши керак бўлган. Шуни афсус билан қайд этиб ўтишга мажбурмизки, орадан шунча вақт ўтиб, минглаб йиллардан буён жамиятда яшаётганлигимизга қарамасдан, одамийликдан чекиниб, ҳайвонийликни афзал кўраётганлар орамизда учраб турибди. Оммавий ахборот воситалари ва ижтимоий тармоқларда кунора бериб борилаётган кўз кўриб, қулоқ эшитмаган ноинсоний ҳолатлар, вахшиёна жиноятлар бунга яққол мисол бўлади. Шукр қиламизки, бундайин кимсаларнинг жамиятда кўп эмаслигига. Жамият бино бўлган илк вақтларданок ноахлоқий, ноинсоний иллатларга қарши туриб келмоқда. Ўтган давр мобайнида ушбу курашда улкан муваффақиятларга эришилди. Шу билан бирга мағлубиятга учралган онлар ҳам бўлди. Лекин нима бўлганда ҳам охир-оқибатда одамийликнинг устун келаётганлиги ҳаммамизни қувонтиради.

Жамиятнинг вужудга келиши, одамлар турмуш тарзида коммуникациянинг мавқеини кучайишига, транспортга бўлган эҳтиёжнинг вужудга келишида ва унинг кейинги ривожланишида муҳим аҳамият касб этди⁷. Аввал оила, кейин уруғ ва қабила бўлиб яшашни ўрганган одамлар

⁵ Салимов Бахриддин Лутфуллаевич, Ҳасанов Миршод Нўъмонович. ШАРҚ МУТАФАККИРЛАРИНИНГ КОМИЛ ИНСОН ТАРБИЯСИ МАСАЛАЛАРИ ТАҲЛИЛИ. Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. Volume: 2, Issue 4, 2022. -P.1345-1354.

⁶ Салимов Б.Л. Ижтимоий муносабатларнинг коммуникация ва транспорт тизими билан детерминистик боғлиқлигининг гносеологик таҳлили. Фалсафа фанлари доктори диссертацияси. Ўзбекистон Миллий университети. Тошкент. 2022, 224 б.

⁷ Бахриддин Лутфуллаевич Салимов (2022) ЎЗБЕКИСТОН ТАРАҚҚИЁТИДА КОММУНИКАЦИЯ ВА ТРАНСПОРТ ТИЗИМИНИНГ ЎРНИ. Academic research in educational sciences, 3 (TSTU Conference 1), 403-407.

жамоасини аввалгидай тор худуд доирасида яшаш қониқтирмай қолган. Энди улар атроф муҳитдан ўзларига яшаш учун қулай жой излай бошлашган. Шу мақсадда теварак атрофдаги катта-катта худудларни ўрганишган, ўзлаштиришган. Бунинг учун янги-янги йўллар, сўқмоқлар очишган. Қулай жой топилгач эса, шу ерда ўрнашишган. Ушбу манзилгоҳлар ўрнида, вақт ўтиши билан шаҳарлар вужудга келган. Бундан хулоса қилиб айтишимиз мумкинки, қадимий шаҳарлар ҳар томонлама мақбул бўлган ерда, жумладан, коммуникация масалалари ечим топган худудларда барпо этилган. Ана шундай қулай жойда қад ростлаган шаҳарларнинг истиқболи ҳам юксак бўлган. Қадимги юнон алломаси Афлотун ибораси билан айтганда ҳақиқий шаҳар бу “...Одамларнинг таҳсинга лойиқ одатлари ва ахлоқи рўёбга чиқишига шартшароит яратилган, жойлашган ери, табиий шароити қулай, яъни унга аҳоли учун озиковқат ва бошқа зарур нарсаларни олиб келиш мумкин бўлган шаҳардир”⁸. Ҳеч иккиланмасдан айтиш мумкинки, буюк юнон алломасининг бу мулоҳазаси тўғридан-тўғри коммуникацияга дахлдордир. Эътибор берсангиз, аҳоли учун озиковқат ва бошқа зарур нарсаларни олиб келиш мумкин бўлган, деган жумла қўлланилмоқда. Зарур нарсаларни олиб келиш учун нима бўлиши керак? Албатта, йўллар бўлиши керак. Шаҳарни бошқа худудлар билан боғловчи йўллари қанча кўп бўлса ва шаҳар минтақалараро йўл бўйида жойлашган бўлса, шак-шубҳасиз бу шаҳар ривожланади. Шунда, Афлотун айтганидек, бундай шаҳарларга ҳаёт учун, таракқиёт учун керак бўладиган ҳамма нарсаларни келтириш имконияти бўлади. Бундай шаҳарларда, ҳаётини зарур бўлган нарсаларга танқислик кўзатилмайди. Чунки исталган худуддан керакли маҳсулотлар пешма-пеш келтирилаверилган. Буни исботлаш ортиқча уриниш ҳам шарт эмас. Оддийгина, тарихда машҳур бўлган ва ҳозирги кунда ҳам мавжуд бўлган, бир неча минг йиллик тарихга эга бўлган шаҳарларнинг географик жойлашувига, ички ва халқаро йўллар силсиласида тутган ўрнига қарасак бас, ҳаммаси ойдинлашади. Негаки, маълум ва машҳур шаҳарларнинг ҳаммаси географик қулай худудда ва транзит йўллар кесишган нуқтада жойлашган. Узоққа бормайлик, ўзимизни Самарқанд, Бухоро, Тошкент, Термез каби шаҳарларимиз худди шундай муҳим чорраҳаларда жойлашганини кўришимиз мумкин⁹. Биринчидан, ушбу шаҳарлар худуддаги маҳаллий ички йўллар марказида жойлашган. Иккинчидан, Шарқ ва Ғарбни боғлаган, инсоният тарихидаги энг узун карвон йўли бўлган “Буюк ипак йўли” нинг тармоқлари ҳам мазкур шаҳарлардан ўтган. Ўз навбатида, бу омиллар шаҳарларнинг гуллаб-яшнашига имкон берган. Ушбу омиллар, бошқа мамлакатлардаги йирик саноат ва маданий марказларга айланган шаҳарларнинг шаклланишида ҳам ҳал қилувчи аҳамият касб этганлигини

⁸ Фозил одамлар шаҳри. Абу Наср Форобий. Тошкент: Янги аср авлоди, 2016. 41 бет.

⁹ Салимов Б.Л. Ижтимоий муносабатларнинг коммуникация ва транспорт тизими билан детерминистик боғлиқлигининг гносеологик таҳлили. Фалсафа фанлари доктори диссертацияси. Ўзбекистон Миллий университети. Тошкент. 2022, 224 б.

ишонч билан айтишимиз мумкин. Демак, йўлларнинг кўплиги, мақбул коммуникацион тизимнинг мавжудлиги шаҳарлар учун сув ва ҳаводек зарурдир. Кишилик жамияти ривождаги кўп асрлик ушбу тарихий ҳақиқат, айтиш кунда ҳам ўз аҳамиятини йўқотмаган. Ҳозир ҳам, замонавий дунёда йўл – коммуникация масалалари ўз устуворлигини сақлаб келмоқда. Дунё сиёсий харитасига назар ташласак, ушбу мулоҳазамиз ўз тасдиғини топади. Маълумки, ҳозирги кунда жаҳонда 230 ортиқ давлат мавжудлиги таъкидлаб келинади. Бу давлатларнинг майдони, аҳолисининг сони, ривожланиш даражаси ҳар-хил. Келинг, ривожланиш даражаси нисбатан юқорирак давлатларни номини келтирсак, булар: АҚШ, Хитой, Россия, Франция, Буюк Британия, Германия, Япония, Испания, Италия, Жанубий Корея, Сингапур, Малазия, Саудия Арабистони, БАА, Қувейт ва бошқалар. Собик иттифок ўрнида вужудга келган Латвия, Литва, Эстония каби давлатлар. Ушбу давлатларнинг ҳаммасида йўл – коммуникация масалалари тўлиқ ўз ечимини топган. Яъни, бу давлатлар тўғридан-тўғри денгизга чиқиш имконига эга. Ва айтиш мумкинки, бундай имкониятнинг мавжудлиги ушбу давлатларнинг бугунги мавқеи эришишида ҳал этувчи омиллардан бири бўлган. Айтиш дамда ҳам жуда катта имконияларга эга бўлган жаҳоннинг етакчи давлатлари кўшимча йўл – коммуникация йўлакларини очиш бўйича ҳам рақобатлашишмоқдалар.

Хулоса. Янги транспорт коридорларини очилиши иқтисодий салоҳиятини ошишига ва сиёсий таъсир доирасини кенгайтишига олиб боради. Бундай курашлар Европада, Кавказда ва Осиё минтақасида кескин тус олмоқда. Албатта, янги транспорт коридорларини очилиши, озми кўпми минтақадаги ривожланаётган давлатларнинг ижтимоий – иқтисодий тараққиётига ўз таъсирини кўрсатади¹⁰. Табиийки, бу таъсир кўпроқ ижобий характерда бўлади. Бунинг боиси, йўлларнинг қурилиши ва йўлларда транспортларнинг гавжум бўлиши, йўл бўйидаги ҳудудлар ривожига қулай шароит яратади. Шу сабабли, ривожланаётган мамлакатлар ҳам, янги транспорт коридорларини яратиш лойиҳаларида иштирок этишни маъқул кўрмоқдалар. Ана шундай лойиҳалардан бири, Хитой томонидан илгари сурилган “Бир макон, бир йўл” деб номланади. Мазкур ташаббусда, ҳам куруқлик, ҳам денгиз йўлларини ривожлантириш орқали Осиё, Европа ва Африка давлатлари орасида халқаро ҳамкорликни ўрнатиш, мустаҳкамлаш ва келгуси истиқболларини вазифалари мақсад қилиб қилиб қўйилган. Натижада, лойиҳа иштирокчилари бўлган мамлакатлар ўртасида интеграция кучайиб, глобал эркин савдо алоқалари йўлга қўйилади. Тахминий ҳисоблаганда лойиҳанинг иқтисодий қиймати йигирма бир миллион АҚШ долларига тенглиги айтилмоқда. Шу боис, “Бир макон, бир йўл” лойиҳасида

¹⁰ Бахриддин Лутфуллаевич Салимов (2022) ЎЗБЕКИСТОН ТАРАҚҚИЁТИДА КОММУНИКАЦИЯ ВА ТРАНСПОРТ ТИЗИМИНИНГ ЎРНИ. Academic research in educational sciences, 3 (TSTU Conference 1), 403-407.

қатнашиш истагини билдирган давлатлар сони кўпайиб бормоқда. Айни пайтда бундай хоҳишни билдирган давлатлар сони 100 тадан ортган.

References

1. Фозил одамлар шаҳри. Абу Наср Форобий. Тошкент: Янги аср авлоди, 2016. 41 бет.
2. Салимов Б.Л. Ижтимоий муносабатларнинг коммуникация ва транспорт тизими билан детерминистик боғлиқлигининг гносеологик таҳлили. Фалсафа фанлари доктори диссертацияси. Ўзбекистон Миллий университети. Тошкент. 2022, 224 б.
3. Бахриддин Лутфуллаевич Салимов (2022) ЎЗБЕКИСТОН ТАРАҚҚИЁТИДА КОММУНИКАЦИЯ ВА ТРАНСПОРТ ТИЗИМИНИНГ ЎРНИ. Academic research in educational sciences, 3 (TSTU Conference 1), 403-407.
4. Salimov Bahriddin Lutfullaevich. The philosophical role of dialectical categories in human life. Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. Volume: 1, Issue 6, 2021. -P.406-410.
5. Салимов Б.Л. Философская роль диалектических категорий в жизни человека // Историческая психология и социология истории (historical psychology & sociology). – М., 2020. Т. 13. -№1. -С. 111-119.
6. Салимов Бахриддин Лутфуллаевич, Ҳасанов Миршод Нўъмонович. ШАРҚ МУТАФАККИРЛАРИНИНГ КОМИЛ ИНСОН ТАРБИЯСИ МАСАЛАЛАРИ ТАҲЛИЛИ. Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. Volume: 2, Issue 4, 2022. -P.1345-1354.